

Однорог М.А., к. е. н., доцент, докторант
відділу теорії економіки і фінансів
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ «Академія фінансового управління»
Міністерства фінансів України
м. Київ, Україна

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Аграрна економіка і аграрний ринок – це інтегрований результат конкуренції товаровиробників і покупців сільгосппродукції кожен з яких діє за визначеними правилами. Для дослідження стратегії та ідентифікації вектора їх розвитку найбільше підходить інституціональна методологія. Саме вона здатна дати теоретичне пояснення як загальним, так і специфічним тенденціям модернізації аграрної сфери, виробити практичні рекомендації щодо доцільного регулювання аграрних ринків. Однак слід враховувати, що «один лише інституціоналізм жодним чином не може стати методологічною панацеєю як для України, так і будь-якої іншої країни. Він повинен органічно «влитися» в склад еволюційної теорії поряд з іншими підходами, системно описують трансформаційні та трансакційні фактори» [2, с. 32]. З позиції сучасного неоінституціоналізму інституціональна парадигма – це загальне ядро, масштабний фундаментальний підхід, що ефективно використовується для вивчення широкого кола економічних проблем.

У ході трансформації української економіки було виявлено, що її ефективне функціонування в першу чергу залежить від розвиненості її інститутів. Створення ефективної інституційної структури просторової економіки, формування активної мотивації поведінки адекватної умовам ринкової економіки, стають пріоритетними в умовах переходу від трансформації до модернізації.

Складна ситуація і практика управління сільськогосподарськими підприємствами показують, що досягнення сталого розвитку сільського господарства регіону вимагає розробки стратегії його інституціональної модернізації. Інституціональна модернізація передбачає зміну правил поведінки економічних факторів задекларованих у відповідних документах, стратегіях, концепціях, які визначають цілі та завдання розвитку агросфери, інструменти їх досягнення.

В якості сформованих економічних факторів, що забезпечують реалізацію стратегії інституціональної модернізації аграрної сфери, як сукупності прогнозованих напрямків її оновлення, виступають:

- досягнення цілісності інституціонально-правових основ агросфери;
- формування аграрних ринків та ринкової інфраструктури;
- підвищення коефіцієнта монетизації ВВП;
- зниження податкового тягаря;
- накопичення вітчизняного промислового і фінансового капіталу;

- підвищення якості людського капіталу;
- формування ринкової ментальності та підприємницької активності населення;
- активне включення України в світове господарство, що стимулює підвищення конкурентоспроможності суб'єктів агросфери.

Ці об'єктивні факторні умови забезпечують вирішення проблем розвитку аграрної сфери на основі використання механізмів інституційного проектування, стратегічного планування та прогнозування [3, с. 44].

Специфіка інституціональної модернізації аграрної економіки України виявляється в накладенні процесів ринкової трансформації національної економіки на її прискорену інтеграцію в світове господарство, що зумовлює функціональні перетворення, реструктуризацію та інституційну реорганізацію системи формування механізмів взаємодії суб'єктів аграрної економіки [4, с. 312].

Механізм інституційної модернізації аграрної сфери України включає в себе два альтернативних варіанти: відбувається або трансформація старих неформальних інститутів у нові формальні (і назад), або адаптація старих формальних норм до нових неформальних (і назад), що обумовлено нелінійним, зворотно-поступальним характером розвитку України. В результаті в інституційній структурі української агроекономіки взаємодіють застарілі норми (навички самостійного підприємницького господарювання на землі, що збереглися в неформальній економіці підсобних господарств населення) і створені якісно нові інститути: державні органи і установи (які здійснюють ведення земельного кадастру, закупівельні і товарні інтервенції, моніторинг цін на продовольчих ринках, контрольні служби – ветеринарного, епідеміологічного нагляду та ін.); економічні структури (агрофірми, фермерські господарства, агрохолдинги); закупівельні фірми і організації; кооперативні структури, банківські, страхові і інші фінансові організації, що обслуговують аграрну сферу. Специфіка лінійно-нелінійного розвитку обумовлює необхідність визначення орієнтирів модернізації аграрної політики.

Сама по собі аграрна політика спрямована на динамічний і ефективний розвиток не тільки сільськогосподарського виробництва та інших галузей агробізнесу, але і забезпечення на цій основі зростання життєвого рівня населення і суспільного процесу в країні. Інституційна структура аграрної політики включає в себе системні (зовнішні) інститути, які визначають тип координації економічної системи (інститут власності, інститути, які визначають порядок прийняття та коригування економічних рішень, норми господарської етики) та локально-організаційні (внутрішні) інституції, знижують ступінь невизначеності і сприяють мінімізації трансакційних витрат. Кожен з перерахованих елементів впливає на аграрну політику і модернізується в ході зміни її стратегії. Інституційні механізми державного регулювання агросфери поділяються на політичні, фінансові, правові, організаційні та інформаційні. При визначенні стратегії модернізації аграрної сфери необхідною умовою є відносна стабільність інституціональної структури та чітко досліджуваний вектор інституціональних змін. Обмеження модернізації базового інституту власності як системоутворюючого в інституційній структурі зумовлені недосконалістю

правового поля, адміністративними бар'єрами у цій галузі, недостатньо прозорими механізмами надання і припинення прав власності на землю, нерозвиненістю земельного ринку. У загальній тенденції модернізації інституту земельної власності чітко тестується її концентрація, обумовлена, насамперед, потребами сучасного висококомеханізованого сільського господарства.

Двоїтий характер модернізації на мезорівні української економіки проявляється в тому, що відбувається, з одного боку, фіналізація ринково-трансформаційних перетворень, а з іншого – перехід від індустріального до інноваційного типу відтворень, тобто зміна змісту економічних відносин. При цьому господарський простір регіону характеризується високими міжрегіональними бар'єрами на шляху потоків ресурсів, а також економічними розривами, які склалися між регіонами і зумовлюють сегментацію господарського простору, що детермінує формування в межах території як стабільних, стійко розвиваються, так і неспроможних (депресивних) зон. Як наслідок при узгодженні інтересів економічних суб'єктів реалізація стратегії модернізації інститутів аграрної сфери забезпечується диференційованістю застосовуваних інструментів державного регулювання [1, с. 63].

Державне регулювання аграрної сфери виступає необхідною складовою ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва і являє собою взаємопов'язане поєднання економічних регуляторів (цін, фінансово-кредитних інструментів, державних інтервенцій та ін), націлених на розширення збуту сільгосппродукції на внутрішньому ринку через підвищення економічної доступності продовольства та формування держзамовлення на поставку продовольства на стимулювання вітчизняного сільгоспвиробництва і на підвищення ступеня вирішення проблем продовольчої безпеки країни. Ці регулятори перманентно виникають як внаслідок трансформацій, так і цілеспрямованих управлінських впливів держави, які за критерієм механізму впливу класифікуються на економічний, соціальний і екологічний.

Модернізація аграрної політики проявляється в:

- зміні її цільової спрямованості з відродження сільськогосподарського виробництва після трансформаційного спаду;
- реструктуризації інструментів реалізації аграрної політики через перехід від переважно прямої підтримки сільськогосподарського виробництва (субсидування процентної ставки за кредитами, компенсації на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, придбання техніки та ін.) до непрямой підтримки попиту (через продовольчі талони), що дозволяє одночасно вирішити соціальну проблему життєзабезпечення незаможних в умовах розширення економічної кризи;
- більш ефективне використання інструментів державного регулювання на основі забезпечення своєчасності державних торговельних і закупівельних інтервенцій, проведення річних аукціонів із закупівлі зерна в державні продовольчі фонди в третьому кварталі року (в період збирання).

Конкурентоспроможність аграрного виробництва України як інтегративно-критеріальна характеристика модернізації агроекономічної системи забезпечується, з одного боку, державною підтримкою дрібнотоварного сектора

агровиробництва і стимулюванням кооперації його суб'єктів, а з іншого – інтеграцією великих сільгосп підприємств. Подвійність запропонованої аграрної політики проявляється в тому, що з одного боку стимулювання інтеграції великих агропідприємств формує умови на внутрішньому ринку, дискримінуючи положення середніх і малих агрофірм і знижуючи їх конкурентоспроможність. З іншого боку, державна аграрна політика виборчої підтримки дрібнотоварного агровиробництва детермінується необхідністю забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників від іноземних конкурентів яким національні уряди та наднаціональні міжурядові органи надають політичну і фінансову підтримку, а також штучно формує конкурентоспроможність виробленої продукції.

Стратегія модернізації розвитку аграрної сфери на основі динамічного освоєння національних і запозичених (імітаційних) технологічних інновацій передбачає впровадження організаційних, у тому числі управлінських інновацій, що забезпечується відповідністю вимог креативності та якості сформованого людського капіталу в контексті професійно-кваліфікаційного рівня населення та його економічної свідомості. У цьому зв'язку якісне вдосконалення трудових ресурсів виступає найважливішим орієнтиром модернізації, визначаючи переміщення вектора державної аграрної політики з загальною підтримки людського фактора на формування підприємницького прошарку на селі, поряд зі зняттям адміністративних бар'єрів його функціонування, а також створення мережі бізнес-інкубаторів та єдиного регіонального навчального центру агробізнесу. Результатом стимулювання процесів кооперації стане зворотний механізм формування агрохолдингів - «знизу», від сільського господарства, а не «зверху», від промислової або зерноторгівельної корпорації, що забезпечить стійкість цього нового організаційно суб'єкта аграрного ринку.

Кризові явища у світовій економічній та фінансовій системі, загроза подальшої ескалації кризи на міжнародних продовольчих ринках і загострення у зв'язку з цим проблеми продовольчої безпеки висувають наступні стратегічні орієнтири модернізації інститутів аграрної сфери:

- розвиток інфраструктури продовольчого ринку та підвищення її доступності для всіх товаровиробників агропродовольчої сфери;
- комплексна оцінка ступеня продовольчої безпеки.

1. Вольчик В. В. Эволюционный подход к анализу институциональных изменений / В. В. Вольчик // TERRA ECONOMICUS. – 2012. – Том 10. № 4. – С. 62-69.

2. Гриценко А. А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология / А. А. Гриценко // Наукові праці ДонНТУ. Випуск 103- 1. – 2006. – С. 31-37. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip103-1/103-1_03.pdf

3. Полищук Л. И. Аутсорсинг институтов / Л.И. Полищук // Вопросы экономики № 9. – 2013. – С. 40-65

4. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21 st century. N.Y.: Bantam Books, 1984. – 585 p